

PAPP ADRIEN

EGY KÉRDÉSES KORSZAK

(A KÁRPÁTALJAI MAGYAR IRODALOM AZ 1920-1930-AS ÉVEKBEN)

A kárpátaljai magyar irodalom tanulmányozása számos kérdést vet föl. Hol van ennek az irodalomnak a helye az egyetemes magyar irodalomban? Mikortól beszélhetünk kárpátaljai magyar irodalomról? Mit tekinthetünk hagyományainak és előzményeinek? Ezek a kérdések sajnos mind a mai napig nem tisztáztak. A témával foglalkozó szakirodalmak különbözőképpen vélekednek ezekről. A leginkább tisztázatlan kérdés, hogy mikortól is létezik ez a kisebbségi irodalom.

A kárpátaljai magyar irodalom, mint önálló és különálló irodalom a köztudatban a második világháború utáni időszakról datálódik, épp ezért vizsgálata a két világháború között problematikus, mivel a kort vizsgáló szakírók igen eltérően vélekednek erről az időszakról. A legtöbb esetben alig tesznek róla említést és a kárpátaljai magyar irodalmat a második világháború végétől tárgyalják. Más irodalomtörténeti munkák pedig a szlovákiai magyar irodalom tagjaiként beszélnek a kor alkotóiról. Ezért Balla Gyula szavaival élve: *„a két háború közti kisebbségi irodalmakról szólva sokszor a szakma embere sem érzi jogosnak, hogy önálló, külön egységként emlegesse a kárpátaljai magyar irodalmat”*.¹

E korszak irodalmi életét helyileg valóban a Szlovákiához való lokalizálódás jellemzi, mivel a kárpátaljai területen nem voltak megteremtve a kellő feltételek egy pezsgő irodalmi élet kibontakozásához (nem voltak nyomdák, kiadók, folyóiratok, semminemű orgánus, mely köré az alkotók csoportosulhattak volna). Bár Munkácson és Ungváron a 19. század végére kialakult egy értelmiségi életforma, mely alapot nyújtott a terület kulturális fejlődésének, viszont mielőtt ez a fejlődés igazán kibontakozhatott volna *„teljesen elapasztotta és befagyasztotta a váratlanul jött trianoni döntés”*.² Az 1918-ban kötött trianoni békeszerződés értelmében ugyanis a mai Kárpátalja területét leszakították Magyarországtól és a Csehszlovák Köztársasághoz csatolták. E döntést követően egy bizonyos időnek el kellett telnie ahhoz, hogy az itt élők tudatosítsák önmagukban a tényt, hogy egy új állam vezetése alá

kerültek, s főként azt, hogy ez az állapot nem ideiglenes, hanem végleges. Szinte kábultan meredtek a történelmi események kavalkádjába: „Az államfordulat utáni első években fáradt kábultságban éltek, naponta lesve, hogy mikor fordul vissza minden a régi kerékvágásba”.³

A kedvezőtlen anyagi feltételek miatt (az új állam legszegényebb részének tartották Kárpátalja területét) a kulturális élet igen nehéz körülmények között tudott fejlődni. A helyi magyar alkotók számára alig volt lehetőség, hogy munkásságukat a területen folytassák, ráadásul a magyar kultúra számára hatalmas érvágás volt, hogy Magyarországról semminemű irodalmi- és sajtóterméket nem volt szabad behozni, s így ezek az alkotások a könyvtárak polcainál is szép lassan eltűntek. A kialakult körülmények miatt a szerzők gyakran áttelepültek Beregszászból, Munkácsról, Ungvárról Kassára és Pozsonyba, ahol többségük elhelyezkedett valamelyik korabeli helyi folyóiratnál. „Az 1920-as évek elején szerveződő szellemi és irodalmi élet – a két világháború közötti időben – a szlovenszkói magyar kisebbség mozgalmának keretei között bontakozott ki, főként a magyarországi forradalmak bukása után ide húzódnó emigránsok (Illés Béla és Mácza János) tevékenysége révén.”⁴ E jelenség következményeként napjainkig nem tisztázott, hogy a két világháború között élt szerzőket melyik kisebbségi irodalom is mondhatja magáénak, a szlovákiai vagy a kárpátaljai. Csanda Sándor *Örökségünk* című monográfiájában egyértelműen szlovákiaiaként tartja számon az olyan szerzőket, mint például Tamás Mihály, Sáfáry László, Nátolyáné Jaczkó Olga, Ilku Pál stb.⁵ A korabeli írások pedig többnyire csak a szlovenszkói (szlovákiai)⁶ irodalmi életet tárgyalják belefoglalva a kárpátaljai (vagy ruszinszkói, hisz a korban a területet így nevezték) alkotókat is. Benedek András azonban határozottan úgy véli, hogy ezeket a szerzőket be kell építeni a kárpátaljai irodalmi élet hagyományába.⁷ Ez valóban fontos feladata kellene, hogy legyen a kortárs kisebbségi irodalomtudománynak, mivel ezeknek a szerzőknek a munkáin keresztül nagyszerű képet kaphatunk az adott kor viszontagságairól, s az azt megélők magatartásáról, magáról szűkebb pátriánk, Kárpátalja múltjáról. Az említett szerzők és műveik jelentőségét bizonyítja az is, hogy a *Nyugat*, a kor vezető irodalmi orgánuma a 20-as években több helyi alkotó művét is rendszeresen közölte és olyan neves szerzők véleményezték őket, mint Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Illyés Gyula, Illés Endre, Radnóti Miklós, Fenyő László és Komlós Aladár. Véleményük többnyire objektív, segítő szándékú és irányt adó volt.

Objektivitásukat bizonyítja, hogy recenzióik ugyanúgy tartalmaztak dicsérető szavakat, mint kíméletlen kritikai megfogalmazásokat. Komlós Aladár például a *Nyugat* egyik 1926-os számában nem épp kedvezően szemléli

a kisebbségi irodalom kibontakozását. *„Ma, mikor olyan rosszul megy a magyarság sorsa, nem szabad kedvezőtlen bírálatot mondani az utódállamok művészeiről. Elvész a magyarság, ha tüstént meg nem veszed ennek vagy annak az istenfínak az Összegyűjtött Költői Műveit.*

Mert ahogy Kazinczy idejében «istenfi», úgy most hazafi lett mindenki, aki tudta a magyar helyesírást. Nincs máig sem könnyebb dolog, mint Szlovenszkon magyar íróvá avanzsálni. Ha valakinek két versét közölte valamelyik napilap, már felvétellett az írók kataszterébe.

De nézzünk jobban oda - s észrevevessük, hogy festett, hazug, mondvacsi-nált ez az egész érvényesülés.”⁸

Szerinte a legnagyobb probléma ezen a területen, hogy az írók és műveiket olvasók között hatalmas szakadék tátong. Míg a fiatal írógárda a modernségre törekszik, addig az átlagolvasó szívesebben olvasna konzervatívabb írásokat. *„A szlovenszkói kisvárosok átlagolvasójának ezért épp-úgy nincs írója, mint az írónak közönsége. Ez a közönség konzervatívabb s ez az irodalom egészében talán nyugtalanabbul modern, mint a pesti.”⁹*

Keller Imre szintén hiányolja a színvonalat teremtő kritikát a csehszlovákiai magyar irodalomból: *„Csehszlovákiában nem a kritikusok ütik agyon a költőket és az írókat, hanem megfordítva: a magukat valamely címen mellőzötteknek, megsértetteknek érzett költők és írók dorongolják agyon a kritikust. A jobb érzésű kritikus igazán nem tehet mást: elhallgat, és jobb időkre bízza, hogy a dicsőségéhes farkasok egymást majd felfalják.”¹⁰*

Viszont a kemény szavak mellett komoly dicséretnek is elhangoztak a *Nyugat* hasábjain. Nátolyáné Jaczkó Olgáról például Komlós Aladár úgy vélekedik, hogy *„... a helyi irodalom érdekes színfoltja”*.¹¹ Sáfáry Lászlót pedig Fábry Zoltán értékelte nagyra és véleményében Illyés Gyula és Radnóti Miklós is osztozott.

Mindezekből látható, hogy a *Nyugat* elsősorban egyfajta irodalmi mércét jelentett a kisebbségi létbe kényszerült magyar alkotók számára. Természetesen a mércét néha túl szigorúnak találták. Viszont el kell ismerni, hogy a *Nyugat* vezéregyéniségei helyesen jártak el, amikor az egyetemes magyar irodalom mércéjét állították a szlovenszkói magyar írók elé. Bár tény, hogy a megváltozott feltételek között ezeknek az íróknak igen silány kulturális körülmények között kellett a semmiből egy önálló irodalmat felépíteni. S talán a lesújtó kritikák nem éppen segítették ezt a folyamatot, de mindenképp hasznosabbnak bizonyultak, mint a hazug dicséret bizonyult volna, mely nem épít és fejleszt, hanem egyedül degradál.

A *Nyugat* írói arra a kérdésre is próbálták keresni a választ, hogy melyek azok a fontos és meghatározó tényezők, amelyek a kisebbségbe kényszerült alkotókat befolyásolják. Komlós Aladár szerint ezen írók tehetségének kibontakozását befolyásolja a közösség, s létének körülménye, de ezeket az írókat alighanem más is meghatározza: „A csehszlovákiai magyar íróból hiányzik az alkotó önérzete, aki a maga munkaterületének rangját és tisztaságát tántoríthatatlanul védi, mint szentélyt a betolakodó profánok ellen.... A politikai pártok, sajnos, az irodalmi életben is érvényesíthetik befolyásukat.”¹²

Krammer Jenő még ennél is több befolyásoló tényezőt lát maga előtt: „...a szlovenszkói magyar szellemi élet, tehát az irodalom is lélektani szempontból rendkívül bonyolult képlet: sokféle erő tör egymásra benne, s csak azok kiegyenlítődése teremtheti meg az egységes, alkotó jövőt. Európa és magyarság, állampolgárság és nemzetiség, város és falu sokszólamú vitája egyezkedik benne, keresi a közös nevezőt. Aki tehát szellemi életünkéről és alkotó munkánkról bírálatot mond, ne felejtse annak a bonyolult lelki helyzetnek sem mélyére nézni, amelyből ez a munka előtör.”¹³

Az említett írásokból látható, hogy a Trianon utáni évtizedekben igenis kibontakozott a mai Kárpátalja területén egy sajátos irodalmi élet, melynek vizsgálata fontos feladata kell, hogy legyen a kortárs irodalomtudománynak, hisz Babits Mihály szavaival élve: „Múlt nélkül nincs jövő, s mennél gazdagabb a múltad, annál több fonálon kapaszkodhatsz a jövőbe”. A kárpátaljai magyar irodalom tanulmányozásához, megértéséhez elengedhetetlen a múlt, a hagyományok tisztázása. Mai napig nincs tisztázva, hogy a két világháború között élő és alkotó írókat, költőket hová is sorolja a szakirodalom. Általában a kor kárpátaljai alkotóit a szlovenszkói, szlovákiai magyar irodalom keretein belül tárgyalják. Pedig ezek a szerzők ezen a területen éltek, műveikben egyértelműen kárpátaljai tematikát dolgoznak fel, soraikból az itt élők öntudata, a történelmi változásokhoz való viszonya csendül ki. Épp ezért fontos a második világháború előtt élő és alkotó írók és költők munkásságának megismerése. Az 1920-1930-as években alkotó költők és írók műveikben ugyanis jól kibontakozik az a kábult életérzés, mellyel a kárpát-ukrajnai (ma kárpátaljai) területen élők szemlélték az első világháború után beköszöntött változásokat. Simándy Pál ezt így fogalmazta meg: „Bizonyos, hogy az, amit ma szlovenszkói irodalom név alatt tartunk nyilván, nem mindenestül irodalmi érték, de mindenestül dokumentum jellegű. Érdekes és tanulságos dokumentuma annak a sajátos szellemi folyamatnak, amely szerint egy új közösség irodalmi élete kialakul”¹⁴

JEGYZETEK

¹ Balla Gyula (1987): A kárpátaljai (kárpát-ukrajnai) magyar irodalom regionális hagyományairól. 6 In.: Magyarságtudás évkönyve. Budapest, 299. o.

² Pál György (1990): A magyar irodalom Kárpátalján (1945-1990). Nyíregyháza, Szabolcsi Téka, 12. o.

³ Zapf László (2008): Magyar irodalom Csehszlovákiában. – In.: Kisebbségi magyar közösségek a 20. században. – Gondolat Kiadó, Budapest, 110. o.

⁴ Pál György (1990): A magyar irodalom Kárpátalján (1945-1990). Nyíregyháza, Szabolcsi Téka, 12. o.

⁵ Csanda Sándor (1968): Első nemzedék. Bratislava, Tatran Magyar Üzem.

⁶ A korabeli írások nem tesznek különbséget a szlovenszkói és ruszinszkói alkotók között, hanem mindkettőt szlovenszkóinak nevezik.

⁷ Benedek András (1971): Magyar irodalom Kárpánton túl a két világháború között. – In.: Kárpáti Kalendárium Irodalmi melléklete 19-22. o.

⁸ Komlós Aladár (1926): Magyar költészet Szlovenszkon. –In.: Nyugat, 396. o.

⁹ U.o. 397. o.

¹⁰ Keller Imre (1929): Irodalomtörténeti mozaikok. Kassa, 56. o.

¹¹ Komlós Aladár (1926): Magyar költészet Szlovenszkon. –In.: Nyugat, 398. o.

¹² Komlós Aladár (1984): A csehszlovákiai magyar irodalom új korszaka előtt. – In.: Szlovenszkói küldetés – Bratislava, Madách Könyv- és Lapkiadó, 75. o.

¹³ Krammer Jenő (1984): Szlovenszkói magyar irodalom –lélektani szemszögből. – In.: Szlovenszkói küldetés – Bratislava, Madách Könyv- és Lapkiadó, 94. o.

¹⁴ Simándy Pál (1930): A szlovenszkói magyar irodalom tíz éve. – In.: Nyugat, 37. o.